

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Τ Η Σ Α Κ Α Δ Η Μ Ι Α Σ Α Θ Η Ν Ω Ν

ΠΛΟΥΣΙΟΙ
ΚΑΙ ΦΤΟΧΟΙ

Κ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Πλούσιοι και Φτωχοί**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Γρηγόριος Ξενόπουλος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Άννα Μαράντη
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θάνος Κακολύρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Βάσω Βύρρα

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2023

© Εικόνας εξωφύλλου: Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, έτος ιδρύσεως 1891. Από τον τόμο *Καρτ ποστάλ του παρελθόντος* του Γιώργου Ιωάννου, τρίτη έκδοση, Αθήνα 2009.

*Στο εξώφυλλο: Ξυλογραφία του Γρ. Ξενόπουλου από το Εθνικόν Ημερολόγιον του Κωνσταντίνου Φ. Σκόκου, έτους 1889.
Καρτ ποστάλ: Αθήνα. Οδός Αθηνάς. Άποψη 1906.*

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2023

ISBN 978-618-01-4931-9

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoiu Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr
psychogios.gr

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΛΟΥΣΙΟΙ ΚΑΙ ΦΤΟΧΟΙ

Πρόλογος: Νίκος Βατόπουλος

Χρονολόγιο – Εργοβιογραφία: Διονύσης Ν. Μουσαμούτης

20 Σεπτέμβρη 1930

[...] Ο κ. Δρακούλης δεν σας γέλασε πληροφορώντας σας πως ήμουν οπαδός του. Ήμουν θαυμαστής του, μαθητής του, αν θέλετε, και ανήκα στη Σοσιαλιστική Νεολαία του 1890. Χρονογραφώντας σε διάφορες εφημερίδες από τότε ως το 1910, δεν άφησα ευκαιρία –εργατικό ζήτημα, απεργίες κλπ.– που να μην εκδηλώσω την ιδέα μου. Μετριοπαθής πάντα από χαρακτήρος –όπως δα και στο γλωσσικό ζήτημα, όπου την μετριοπάθεια την έκανα πολιτική και μπορώ να πω πως είχε καλά αποτελέσματα– είχα όμως την ιδέα μου.

[...] Ας αλλάξει [το καθεστώς] όποτε θέλει. Εγώ [τώρα] έχασα τον ενθουσιασμό μου που στηρίζονταν στη νεανική αισιοδοξία μου... Τη σοσιαλιστική νεολαία του 1890 την περιγράφω στο μυθιστόρημά μου «Πλούσιοι και Φτωχοί». Είναι, κατά τη γνώμη μου, το ανώτερο σοσιαλιστικό –κατά βάθος– μυθιστόρημα που γράφτηκε στην Ελλάδα. Κι ακριβώς γιατί δεν βγήκε με κόκκινη παντιέρα...*

---

* Από επιστολή του Γρηγορίου Ξενόπουλου στον Γιάνη Κορδάτο. Βλ. Γ. Κορδάτου, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τ. Α', Βιβλιοεκδοτική, Αθήνα 1962.

Κάθε άνθρωπος γεννιέται στον κόσμο προορισμένος από τη φύση του, που είναι η Μοίρα του, ή να μείνει φτωχός ή να γίνει πλούσιος. Υπάρχει ράτσα Φτωχών και ράτσα Πλουσίων. Την τεράστια αδικία που δημιουργεί στη σημερινή κοινωνία η φυσική και μοιραία αυτή διάκριση θα τη μετριάσει, κατά το δυνατό, η κοινωνία του μέλλοντος.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

A

Αυτό δεν μπορεί να γίνει...

Η Κλεμεντίνα το πήρε αποβραδís από τα χέρια της Αννέτας, της γριάς γειτόνισσας που για μια δεκάρα έκανε κάθε λογής μεσιτεία: το διάβασε βιαστικά στο φως του λύχνου της κουζίνας: το ξαναδιάβασε ησυχότερα και κάτω απ' τη λάμπα της τραπεζαρίας. Έπειτα, αφήφιστα κατά τη συνήθειά της –δεν ήταν δα το πρώτο· από ραβασάκια που δεν της έκαναν ούτε κρύο ούτε ζέστη, άλλο τίποτα!– το πέταξε στο συρτάρι της, το κλείδωσε μηχανικά κι άφησε το κλειδί απάνω.

Το πρωί, ο αδερφός της ο Αντώνης, εκεί που ετοιμαζόταν για το σχολείο –η υπναρού στο κρεβάτι ακόμα– κάτι χρειάστηκε κι άνοιξε το συρτάρι εκείνο αρώτητα. Είδε το γράμμα, γνώρισε το γράψιμο του Πώπου του Δαγάτορα, βεβαιώθηκε κι απ' το Π που είχε για υπογραφή. Άρχισε τότε να το διαβάζει με ζωηρή περιέργεια: και πριν καλά καλά το τελειώσει, έβγαλε τις φωνές με ψεύτικο θυμό:

«Ορίστε! Ορίστε κατάσταση! Κι ο Πώπος ακόμα!... Α, μα το παρακάνει αυτή η Κλεμεντίνα!... Πρέπει να της μαζέψουμε τα λουριά!... Θα ζουρλάνει όλο τον κόσμο!»

Το 'πε της μάνας του, το 'πε της θειας του, τ' άκουσε κι ο πατέρας του: και το σπίτι, πρωί πρωί, αναστατώθηκε. Στις απέραντες παλιοκάμαρες, τις γυμνές σχεδόν από έπιπλα, με μεγάλα παράθυρα χωρίς μπερντέδες και κάπου κάπου χωρίς

γυαλιά, αντηχούσαν ανήσυχες ομιλίες, πνιγμένες, κουφές· μα τότε τότε ξέφευγε και καμιά δυνατή, θυμωμένη φωνή. Τα 'χαν περισσότερο με τον Πώπο, το παλιόπαιδο, που άπλωνε τα πόδια του πέρ' από το πάπλωμά του, παρά με την Κλεμεντίνα, που 'δινε θάρρος στον τυχόντα. Κι αυτή, που ξύπνησε με τη φασαρία κι άκουγε άκρες μέσες απ' το κρεβάτι της, τους αποκρινόταν απαθέστατα:

«Ε, καλά!... Ζήτημα το κάνετε τώρα;... Μου 'στειλ' ένα γράμμα με την κυρ' Αννέτα... Ούτε το διάβασα... Να, εδεκεί το 'χω... Θα του το στείλω πίσω και τελειώνει!»

«Έγνοια σου και θα του το δώσω εγώ!» της φώναξε ο Αντώνης που το 'χε βάλει κιόλα στην τσέπη του.

«Μου κάνεις χάρη... Κοίταξε μόνο μην του πεις κανέν' άσχημο λόγο... Δε θέλω μαλώματα εξαιτίας μου... Εσείς είσαστε τόσο φίλοι...»

«Ξέρω εγώ τι θα του πω... Μη σε γνοιάζει».

Κι ο Αντώνης, χωρίς να μπει καθόλου στην κάμαρα της αδερφής του, ροβόλησε τη σκάλα και το 'βαλε στα πόδια, όχι βέβαια γιατί βιαζόταν να βρει τον Πώπο –κάθε άλλο!– παρά για να προφτάσει το μάθημα.

Σε λίγο, στην κάμαρα της Κλεμεντίνας μπήκε η μάνα της, η Ρουκάλαινα, και σοβαρή σοβαρή ζύγωσε στο κρεβάτι.

«Εσύ τον αγαπάς αυτόνε;» τη ρώτησε.

«Όχι, καθόλου», της αποκρίθηκε ξερά το κορίτσι.

«Κοίταξε καλά, γιατί ο Πώπος δεν είναι για σένα».

«Το ξέρω».

Ύστερα μπήκε κι η θεία, μια ηλικιωμένη αδερφή του Ρουκάλη, η Ευγενία, που την έλεγαν στη γειτονιά Φαραίνα, για να την ξεχωρίζουν από τη Ρουκάλαινα – γιατί η οικογένεια είχε δυο ονόματα: Ρουκάλης-Φαραός.

«Κλεμεντίνα μου», της είπε, «πες μου την αλήθεια. Εσύ ενδιαφέρεσαι για τον Πώπο;»

«Μα όχι, όχι!» φώναξε με θυμό το κορίτσι.

«Έλα, μπράβο!» χαμογέλασε η Ευγενία. «Ησυχάζω, παιδί

μου, γιατί, ξέρεις, οι Δαγατοραίοι δεν είναι να συγγενέψουνε με μας».

«Τ' άκουσα, τ' άκουσα, καλά!»

Σε λίγο, να κι ο πατέρας.

Η Κλεμεντίνα είχε σηκωθεί πια και, μόλις είδε τον γέρο, βιάστηκε να περάσει μια καμιζόλα, να σκεπάσει τουλάχιστο το ντεκολτέ.

«Ο Αντώνης», της είπε πολύ μαλακά, «πήγε να του δώσει πίσω το γράμμα και θα του πει να σ' αφήσει ήσυχη. Εσένα... σε γνοιάζει γι' αυτό;»

«Ούτε για ιδέα!» αποκρίθηκε το κορίτσι.

«Γιατί, ξέρεις», εξακολούθησε ο Ρουκάλης, χαϊδεύοντας το βαθιά ψαλιδισμένο μουστάκι του, «όποιον άλλο θέλεις, παιδί μου, μα όχι από τέτοια σόγια... Σήμερα μπορεί να 'μαστε φτωχοί, μα φες ήμαστε πλούσιοι και σίγουρα θα ματαγίνουμε αύριο. Άλλοι εμείς και άλλοι οι Δαγατοραίοι».

«Το ξέρω...»

«Μην κοιτάς που αυτοί σήμερα μπορεί να βρίσκονται καλύτερ' από μας. Αυτό δεν έχει σημασία...»

«Μα το ξέρω! Άδικ' ανησυχήσατε... Δεν είναι τίποτα. Αν ήταν θα σας το 'λεγα».

Ο γέρος βγήκε ησυχασμένος. Κι η Κλεμεντίνα, αφού τελείωσε το ντύσιμό της, έτρεξε σ' ένα παμπάλαιο ξεχαρβαλωμένο πιάνο με ουρά, που στραβοστεκόταν στη μέση της σάλας, κάθισε μπροστά, σ' ένα σκαμνάκι τρύπιο, τ' άνοιξε με φούρια και, περιμένοντας να της φέρει η θεία της τον καφέ με το γάλα, άρχισε να παίζει το «Κάστα Ντίβα» της Νόρμας.

Τι να συλλογιζόταν άραγε η μονάκριβη του Ρουκάλη-Φαραού;

Το πρόσωπό της, εκείνη τη στιγμή, ήταν πολύ αινιγματικό. Δε φανέρωνε ίσως παρά κάτι σαν πείσμα. Ή και σαν απορία: Γιατί όλοι, όλοι, μ' ένα στόμα, να της λένε πως ο Πώπος του Δαγάτορα δεν ήτανε γι' αυτήν; Μπορεί να μην τον αγαπούσε; μα δεν το 'βλεπε και τόσο φανερά. Γιατί;...

Ο Αντώνης, με το γράμμα στην τσέπη, βρήκε στο Γυμνάσιο το μάθημα αρχισμένο. Το επεισόδιο τον είχε κάνει να αργήσει και, φουρκισμένος για την απουσία –ο Γυμνασιάρχης δεν έσβηνε ότι έγραφε,–, κάθισε στη θέση του, στο μπροστινό θρανίο, χωρίς να κοιτάξει κανέναν. Ούτε τον Πώπο που είχε θέση στο πίσινό. Γιατί η Τετάρτη τάξη είχε μόνο δεκαπέντε μαθητές, τοποθετημένους σε δυο μακριά θρανία.

«Τι έπαθες εσύ;» τον ρώτησε ο Γυμνασιάρχης βιαστικά.

«Αρρώστησε η αδερφή μου», αποκρίθηκε ξερά ο Αντώνης.

Ο Γυμνασιάρχης σήκωσε τους ώμους του κι εξακολούθησε την εξήγηση του πρώτου χορικού της Αντιγόνης.

Ο Πώπος είχε γίνει χλωμός. Τότε γύρισε μια στιγμή ο φίλος του, τον είδε και κρυφογέλασε.

Εκείνος του 'γνεψε με αγωνία: «Αλήθεια;» Ο Αντώνης έκανε πως δεν καταλαβαίνει. Επιτέλους σα να τον λυπήθηκε, σήκωσε το κεφάλι του και τα μάτια του προς τ' απάνω: «Όχι, φέματα το 'πε, για να δικαιολογηθεί».

Το μάθημα τέλειωσε στις δέκα. Τα παιδιά ξεχύθηκαν στην αυλή και στον δρόμο, να λιαστούν ως να ξαναχτυπήσει το κουδούνι. Ήταν μια γλυκιά φλεβαριάτικη μέρα. Φύλλο δεν κουνιόταν, συννεφάκι δε φαίνονταν. Ο Αντώνης ζύγωσε τον Πώπο:

«Ένας περίπατος ίσιαμε τη Γαϊδουροταβέρνα θ' άξιζε σήμερα ό,τι πεις!»

«Το σκάμε;» πρότεινε στ' αστεία ο Πώπος.

«Έλα», αποκρίθηκε ο Αντώνης, που σ' αυτά ήταν πάντα πρόθυμος!

«Όχι, καημένη», είπε σοβαρά ο Πώπος. «Να πάρεις κι άλλη απουσία;...»

Άφησαν το σχέδιο, η τύχη τους όμως εδούλευε: Σε λίγο έφτασε μήνυμα πως ο καθηγητής, που θα τους έκανε Κοσμογραφία ως τις έντεκα, δεν μπορούσε.

«Πάμε!» φώναξε ο Αντώνης. «Ύστερα έχουμε με τον παπά. Το σκάμε ορισμένως!»

«Ε, τα Ιερά πια μπορούμε να τ' αφήσουμε σήμερα... γι' αγάπη του ήλιου», αποκρίθηκε ο Πώπος.

Και ξεκίνησαν.

Εκείνο τον καιρό το Γυμνάσιο ήταν στην Καινούργια Ρούγα, τον θαυμάσιο εκείνο δρόμο, που λίγο πιο πάνω γινόταν εξοχικός κι εξακολουθούσε ν' ανηφορίζει ως τα Ψηλώματα της Γαϊδουροταβέρας. Ήταν ο συνηθισμένος χειμωνιάτικος περίπατος του τόπου, και πρωινός κι απογευματινός. Και τα παιδιά του Γυμνασίου δεν άφηναν ευκαιρία χωρίς να πεταχτούν τουλάχιστο ως τα Οβρέικα Μνήματα και να θαυμάσουν τους λόφους, τα λιοστάσια, τον κάμπο, τη θάλασσα και το πανόραμα της χώρας με τα ψηλά καμπαναριά.

Κι άλλοι μαθητές της Τετάρτης, το πρωί εκείνο, πήραν τον ίδιο δρόμο. Ο Αντώνης όμως κι ο Πώπος πήγαιναν οι δυο τους, όπως σχεδόν πάντα. Ήταν οι καλύτεροι φίλοι. Ο γιος του Φαραού μάλιστα, αυτόν τον καιρό, είχε μεγάλη αφοσίωση στον γείτονα συμμαθητή του.

Βήμα δεν έκανε από κοντά του. Τον πείραζε κάπου κάπου, τον έσκαζε· του έδειχνε όμως και μια εκτίμηση που έφτανε στον θαυμασμό. Οι άλλοι παραξενεύονταν: πώς ταίριαζαν έτσι ο πιο «αμελής» με τον πρώτο στην τάξη; Μα ο Πώπος έλεγε για τον φίλο του: «Έχει μυαλό!» Κι ο Αντώνης πάλι τους αποστόμωνε: «Μα δε μιλούμε για μαθήματα».

Και σήμερα για τι πράγμα τάχα να μιλούσαν οι δυο φίλοι, καθώς πήγαιναν στη Γαϊδουροταβέρα με βήμα γοργό, πιασμένοι μπράτσο;

Για όλα και για τίποτα. Άρχιζε μια ομιλία, κι ο Αντώνης την έχοβε μ' ένα «ιδέξ!» ή την άλλαζε μ' ένα «για να σου πω...» Θα 'λεγες πως δεν είχε άλλο στον νου του, παρά να φτάσουν το γρηγορότερο.

Κι έφτασαν σε δέκα λεπτά.

«Καθόμαστε;» πρότεινε ο Πώπος, δείχνοντας το καφεενδάκι, δίπλα στην εκκλησούλα του Αϊ-Νικόλα.

Ο Αντώνης φάνηκε δισταχτικός:

«Κουράστηκες;...»

«Όχι, μα...»

«Τότε πάμε ίσιαμε το Όμιτρο... Εδώ τώρα θα ῥθουν όλοι... Εκεί θα ῡμαστε πιο μονάχοι...»

«Εμπρός!»

Ἐτσι προχώρησαν ως το γεφύρι, που, εξαιτίας του κανονικού κύκλου που σχηματιζόταν από κάτω του, το ῡλεγαν Όμιτρο. Κάθισαν σ' έναν όχτο, με τη ράχη στο βουνό, αντικρύ στον καταπράσινο κάμπο. Ο Αντώνης έβγαλε το καπέλο του, σκούπισε το ιδρωμένο μέτωπό του, αναστέναξε από κούραση κι ευχαρίστηση· κι άξαφνα, απότομα είπε:

«Ωστε... την αγαπάς πολύ την Κλεμεντίνα;»

Ο Πώπος τινάχτηκε ορθός. Μα ο φίλος του τον τράβηξε απ' το σακάκι και τον ανάγκασε να ξανακαθίσει:

«Κάτσε... έχουμε να μιλήσουμε... Το πρωί, ανοίγοντας κατά τύχη το συρτάρι της αδερφής μου, έπιασα ένα γράμμα σου. Το διάβασα... δεν της είπα τίποτα... και πάλι της τ' άφησα εδεκεί... Για πες μου πότε της το ῡστειλες;»

Ο Πώπος δεν μπορούσε πια ν' αρνηθεί κι ομολόγησε:

«Χτες».

«Είναι το πρώτο, το είδα», εξακολούθησε ο Αντώνης. «Μα δε μου λες, η Κλεμεντίνα σου απάντησε;»

«Όχι», αποκρίθηκε ο Πώπος ζωηρά. «Πότε;»

«Μου φαίνεται πως δε θα σου απαντήσει», είπε ο Αντώνης μ' ένα στιγμιαίο χαμόγελο, παράξενο πολύ. «Το κατάλαβα από τον τρόπο που είχε αφήσει το γράμμα στο συρτάρι. Πες πως το πέταξε. Γιατί αν εσχόπευε να σου απαντήσει, θα το φύλαγε στον κόρφο της, κι εγώ δε θα το ῡβλεπα ποτέ... Ας είναι· καλύτερα που ῡρθ' έτσι. Πρέπει όμως να σε μαλώσω λιγάκι, ε;...»

«Καημένε Αντώνη...» άρχισε, στενοχωρημένος, ο Πώπος.

«Το ξέρω, το ξέρω», τον έκοψε ο φίλος του. «Θα μου πεις πως δε φταις... πως δεν το ῡθελες... Μα καλά· εμείς είμαστε τόσο φίλοι... σαν αδέρφια... Γιατί να μη μου πεις πως ερωτεύτηκες την Κλεμεντίνα; Θα σ' εμπόδιζα να πάθεις τέτοιο μασκαράλικο».

«Γιατί μασκαραλίκι;» διαμαρτυρήθηκε ο Πώπος.

«Γιατί δε θ' απαντήσει στο γράμμα σου!» αποκρίθηκε ο Αντώνης. «Που θα πει πως δεν έπρεπε να της στείλεις γράμμα, να! Κατάλαβες τώρα;»

Και τον κοίταξε με το ίδιο χαμόγελο, το ανεξήγητο.

Ο Πώπος πειράχτηκε κατάβαθα. Στα χλωμά του μάγουλα ανέβηκαν δυο κοκκινάδια. Κι είπε σχεδόν με πείσμα:

«Κι αν μου απαντήσει;»

«Βάζουμε ότι στοίχημα θες. Δε θα σου απαντήσει! Σ' το λέω καθαρά: αν περιμένεις να σ' αγαπήσει ποτέ η Κλεμεντίνα, είσαι ο πιο γελασμένος του κόσμου. Να 'ξερες, καημένε, τι ιδέες έχει αυτή!... Γι' αυτό σου είπα... Δε με ρωτούσες πρώτα εμένα;... Δε θα μου 'λεγες καμιά ατιμία. Απεναντίας μάλιστα... Πάντα τιμή μου θα το λογάριαζα... αδιάφορο αν δεν μπορεί να γίνει».

«Τι πράγμα;» έκαμε ο Πώπος, που ξανάγινε χλωμός. «Εγώ δηλαδή... δεν μπορώ να πάρω μια μέρα την αδερφή σου; Γιατί;»

Ο Αντώνης γέλασε σχεδόν σαρκαστικά κι έβαλε το κρύο του χέρι στον σβέρκο του φίλου του.

«Αχ, Πώπο, τι παιδί που είσαι!» έκαμε. «Ας είναι, δεν πρόκειται τώρα γι' αυτό... Εμείς ελέγαμε για το γράμμα... Γκάφα, φίλε μου, μεγάλη γκάφα!»

Και σώπασε μ' έναν στεναγμό, κατεβάζοντας το χέρι από τον σβέρκο και ζητώντας ν' αγκαλιάσει τον Πώπο απ' τη μέση.

Αυτός πειράχτηκε περισσότερο. Το ύφος του Αντώνη τού φάνηκε μεγαλίστικο, σχεδόν γεροντίστικο... Αιστάνθηκε να τους χωρίζει μια απόσταση και τ' αγκάλιασμά του τον ενοχλούσε, τον πάγωνε. Τραβήχτηκε κι έκαμε πάλι να σηκωθεί.

«Οτι έγινε, έγινε», είπε. «Εμείς δεν μπορεί πια να 'μαστε φίλοι...»

«Και γιατί;» φώναξε ζωηρά ο Αντώνης, αναγκάζοντάς τον πάλι να ξανακαθίσει. «Είσαι βλάκας! Επειδή ερωτεύτηκες την αδερφή μου; Φυσικότατο! Επειδή έκαμες την γκάφα να της

γράφεις, χωρίς να μου το πεις; Σου τη συγχωρώ με την καρδιά μου... Δεν υπάρχει λόγος να μην είμαστε φίλοι εμείς... Ξέρεις πόσο εγώ σ' αγαπώ... Και συ πάλι μ' αγαπάς τόσο, που έβαλες στον νου σου να με κάμεις κι αδερφό. Όχι, όχι... αυτό θα ξεχαστεί... Πες πως ξεχάστηκε... Ούτε θα σου ξανακάμω λόγο... Γιατί δεν πιστεύω πάλι να της ξαναγράψεις;»

«Κι αν μου απαντήσει;» έκαμε αθέλητα ο Πώπος.

Ο Αντώνης ξαναγέλασε. Μα τόσο πειραχτικά αυτή τη φορά, που ο Πώπος θα προτιμούσε να του 'διν' έναν μπάτσο.

«Δε θα σου απαντήσει!» πρόφερε σταθερά, αφού ξεγέλασε, με τα μάτια –κάτι μάτια ολόμαυρα κι ολόφωτα– καρφωμένα πέρα στον κάμπο.

«Αν μου απαντήσει;» είπε πάλι ο Πώπος με πείσμα.

«Ε! Τότε θα σου τη δώσω και θα γίνουμε αδέρφια», αποκρίθηκε ο Αντώνης. «Για την ώρα, ας είμαστε φίλοι αδερφικοί. Είσ' ευχαριστημένος;»

Κι άξαφνα, σήκωσε τα μάτια του από τον κάμπο και τα κάρφωσε, ολόμαυρα κι ολόφωτα, στα μάτια του Πώπου.

Πράγμα περίεργο! Το βλέμμα του Αντώνη ήταν τώρα τόσο γλυκό, τόσο αγαθό, που ο Πώπος δεν αιστανόταν πια καμιά απόσταση μεταξύ τους!

«Καλά», ψιθύρισε χαμογελώντας.

Δεν μπόρεσε όμως να πει τίποτ' άλλο. Και σε λίγο, ο Αντώνης άλλαξε την ομιλία.

Ο ένας δρόμος έπεφτε κατακάθετος στον άλλο, μα χωρίς να τον διασταυρώνει. Στο σημείο, να πούμε, της επαφής, ήταν το σπίτι του Δαγάτορα. Και στην αριστερή γωνία του κάθετου δρόμου ήταν το σπίτι του Ρουκάλη-Φαραού. Δεν αντικριζόνταν λοιπόν παρά λοξά και, για να κουβεντιάζουν από το 'να σπίτι στ' άλλο, έπρεπε να 'ναι καλά βγαλμένοι στα παράθυρα.

Το σπίτι του Δαγάτορα ήταν καινούργιο, το πολύ είκοσι χρονών. Ανάμεσα σε δυο χαμηλότερα, είχε δυο πατώματα ψη-

λά, άσπρη φατσάδα απλή και τέσσερα παράθυρα –δυο απάνου, δυο κάτω– με πράσινες γρίλιες. Κάτω απ' το δεξί παράθυρο, η πόρτα της μπασίας, σκούρα καφετιά· και κάτω από τ' αριστερό η πόρτα του κατωγιού.

Η ξώπορτα, ανοιχτή πάντα την ημέρα, αντίκριζε τη δεύτερη της μπασίας, πιο μέσα, που είχε σκαλάκια κι ήταν πάντα σχεδόν κλειστή. Μα όταν την άνοιγαν κι αυτήν, έβλεπες κι άλλες πόρτες αντικριστές: την πόρτα της ισόγειας τραπεζαρίας, την τζαμένια πόρτα που από την τραπεζαρία έβγαζε στην αυλή, και την καγκελόπορτα που απ' την αυλή έβγαζε στο περβολάκι. Απ' αυτή τη διάταξη, το καινούργιο σπίτι έπαιρνε μια πολύ φαιδρή κι ευτυχισμένη όψη. Του την έδινε προπάντων το πράσινο κι ανθοστολισμένο εκείνο περβολάκι, που, όταν οι πόρτες όλες τύχαιναν ανοιχτές, το 'βλεπαν πέρα ως πέρα οι διαβάτες του κάθετου δρόμου.

Απεναντίας, το σπίτι του Ρουκάλη-Φαραού ήταν ένα σκυθρωπό παλιόσπιτο. Χαμηλό μάλλον –δεν είχε παρά ένα πάτωμα, τα κατώγια και τη σοφίτα–, σχημάτιζε στη γωνιά ένα τέλειο τετράγωνο, με φάτσα στον έναν δρόμο, με ίδια φάτσα στον άλλο, με την τρίτη του πλευρά στην αυλή και με την τέταρτη κολλημένη στο διπλανό. Ήταν όλο από πέτρα, μαυρισμένη απ' τον καιρό και φαγωμένη. Σε πολλές μεριές έχασκαν και τρύπες όπου φώλιαζαν σαμιαμίθια. Κάθε φάτσα είχε τέσσερα μεγάλα παράθυρα στη σειρά, και κάθε παράθυρο είχε από πάνω του μια τετράγωνη φυρίδα της σοφίτας. Η πόρτα της μπασίας στη μια φάτσα –εκείνη που ήταν στον κάθετο δρόμο προς το σπίτι του Δαγάτορα– είχε δυο μαρμαρένια σκαλάκια, τόσο φθαρμένα, που μόνο στις άκρες διατηρούσαν κάπως το αρχικό τους σχήμα. Δεξιά κι αριστερά της πόρτας, τα καγκελόφραχτα παράθυρα του κατωγιού και, στην άλλη φάτσα, οι δυο του πόρτες μ' ένα παράθυρο. Το κατώι αυτό, μοιρασμένο σε δυο, το είχαν ένας ταβερνιάρης κι ένας σταρέμπορος. Δεν ήταν όμως ούτε ταβέρνα, ούτε σταροπουλειό· απλώς αποθήκη.

Πρασινάδα ούτε ίχνος. Η αυλή κατάξερη, καμιά γάστρα στα

παράθυρα, ούτε καν λίγος κισσός σκαρφαλωμένος στη μαύρη πέτρα. Μόνο δυο σταχτερές χελιδονοφωλιές, κάτω απ' το πλατύ γείσο της στέγης, έρημες αυτή την εποχή και, σαν το σπίτι, μισογκρεμισμένες...

Και όμως, το ρημάδι αυτό, το αφημένο έτσι στην τύχη του, το απεριποίητο, το ανοικονόμητο παλιόσπιτο, με τα στραβά κάγκελα και τα σπασμένα τζάμια, είχ' έναν αέρα αρχοντικό, που τ' άλλο, το καινούργιο, βέβαια δεν τον είχε! Κι αν του έλειπαν οι πρασινάδες και τα στολίδια, είχε τ' ομορφότερο στολίδι όλης εκείνης της γειτονιάς: το κορίτσι του, τη μικρή Κλεμεντίνα τη Ρουκαλοπούλα.

Ο διαβάτης, από μακριά, άκουγε πρώτα μια μελωδία από ιταλική όπερα, παιγμένη σε πιανοφόρτε* βραχνό μα καλοκουρδισμένο. Κι άμα έφτανε κοντά, κοβόταν άξαφνα η άρια, πετιόταν σ' ένα παράθυρο η πιανίστρα –λες και περίμενε να πλησιάσουν τα βήματα για να πεταχτεί– κι έδειχνε ένα θαυμάσιο καστανό κεφαλάκι με τριανταφυλλένια μάγουλα, με κατακόκκινο γελαστό στόμα και με δυο μάτια ολόμαυρα κι ολοφώτεινα –απαράλλαχτα του αδερφού της– που σε κοίταζαν να σε φάνε... Ο διαβάτης, μαγεμένος, περνούσε και γύριζε το κεφάλι του να ξαναϊδέι. Μα η οπτασία χανόταν αμέσως και ξανάρχιζε πάλι το πιανοφόρτε να στέλνει τη βραχνή μελωδία του.

Μόνο σαν περνούσε ο Πώπος του Δαγάτορα, είτε μονάχος, είτε με τον Αντώνη, η Κλεμεντίνα στεκόταν περισσότερο στο παράθυρο, κι ύστερ' από τον χαιρετισμό, άλλαζαν πάντα λίγα λόγια. Με τα μάτια όμως έλεγαν άπειρα πράγματα οι δυο τους, προπάντων από την ευτυχισμένη κείνη μέρα, που είχαν καθίσει πλάι πλάι, δυο ολάκερες ώρες, στην εκκλησιά. Δεν ήταν έξι μήνες ακόμα, μα ο Πώπος φανταζόταν πως από τότε πέρασαν χρόνια... Γιατ' είχε προσέξει την όμορφη γειτονοπούλα του, την είχε βρει –ακριβώς εκείνη την ημέρα– την πιο όμορφη απ' όσες εγνώριζε και, μολονότι πρωτότερα δεν περ-

---

* Πιανοφόρτε: μεγάλο πιάνο.

νούσε απ' τον νου του τέτοιο πράγμα, την είχε αγαπήσει με τα σωστά του. Έτσι ξεθαρρεμένος απ' όσα του έλεγε –του απαντούσε καλύτερα– με τα μάτια, της έστειλε χτες το πρώτο ραβασάκι.

Και σήμερα το μεσημέρι ο Πώπος με τον Αντώνη γύριζαν απ' το σχολειό και τον περίπατο... Άκουσαν από μακριά το πιάνο να παίζει, πλησίασαν με το ζευγαρωτό βήμα τους που αντηχούσε τόσο γνώριμα στη γειτονιά – μα σε κανένα παράθυρο δεν πετάχτηκε η Κλεμεντίνα. Τίποτα! Ούτε τη στιγμή που χωρίστηκαν οι δυο φίλοι κι ο Αντώνης μπήκε στην πόρτα του, ούτε τη στιγμή που ο Πώπος μπήκε στη δική του, κοιτάζοντας πίσω και προς τ' απάνω...

Γιατί; Τι έπαθε σήμερα η Κλεμεντίνα; Δεν άκουσε τάχα το βήμα του όπως πάντα; – Κι ο Πώπος είχε λόγους να πιστεύει πως το ξεχώριζε μέσα σε χίλια. Ή μήπως δεν ήθελε ν' απαντήσει, ούτε με τα μάτια, στο γράμμα του;...

Μα τότε ο Αντώνης είχε δίκιο. Δε θα του απαντούσε καθόλου! Ούτε με το στόμα, ούτε με τα μάτια, ούτε με την πένα... Απίστευτο!

Ο Πώπος ο Δαγάτορας δεν μπορούσε ποτέ να φανταστεί πως ήταν δυνατό να τον αψηφήσει η Κλεμεντίνα του Ρουκάλη-Φαραού! Την οικογένεια αυτή τη θεωρούσε τόσο παρακατινή, τόσο κατώτερη κοινωνικώς απ' τη δική του, ώστε πολλές φορές θαύμαζε «τη δύναμη της αγάπης», που τον έκαμε να καταδεχτεί να ρίξει την αγάπη του στο κορίτσι της.

Τι ήταν, επιτέλους, αυτός ο Ρουκάλης-Φαραός, ο γέρος με το φαλιδισμένο μουστάκι; Ένας εμποράκος που μουφλούζεφε, ένας γραμματικός της Εισαγγελίας που παύτηκε. Και τώρα ζούσε με τα ψέματα: με το εισοδημάκι που του 'διναν δυο-τρία παλιόσπιτα που είχε ακόμα στη χώρα, με δανεικά και με την ελεημοσύνη που του 'καναν κάτι πλούσιοι συγγενείς του απ' τη Ρωσία. Ναι, ναι, ελεημοσύνη... Ο Πώπος το 'ξερε καλά από το ύφος των γραμμάτων, που τους έγραφε ο γερο-Ρουκάλης, κάθε φορά που λάβαινε το τσέκι από τη Μόσχα.

Γιατί οι συγγενείς αυτοί είχαν ξεχάσει, φαίνεται, τα ελληνικά. Η μητέρα πάλι του Πώπου έτυχε να ξέρει γαλλικά: κι αυτή, από καλοσύνη, μετάφραζε τα ζητιάνικα γράμματα του Ρουκάλη, που πήγαινε στο σπίτι του Δαγάτορα ο ίδιος, με το ίδιο ζητιάνικο ύφος, να παρακαλέσει την «αρχόντισσα» να του κάμει τη μεγάλη χάρη. Κι αυτό βαστούσε τώρα χρόνια. Από μικρός ο Πώπος θυμόταν τον Ρουκάλη –πάντα γέρο και πάντα με φαλιδισμένο μουστάκι– να πηγαίνει στο σπίτι τους για το «γράμμα» και φέτο ακόμα, εδώ και λίγους μήνες, ξαναπήγε. Ήταν άλλωστε η μόνη περίπτωση που ο Ρουκάλης περνούσε το κατώφλι του Δαγάτορα. Ο Δαγάτορας δεν είχε πατήσει στο Ρουκάλη ποτέ.

Κι η Ρουκάλαινα πάλι τι ήταν; Μια αμαρτωλή που κάποτε –έλεγαν στη γειτονιά– είχε απατήσει τον άντρα της: κι αυτός, γι' αγάπη των παιδιών, την είχε συχωρέσει, αφού της έβαλε όμως για τιμωρία να μη βγαίνει στον κόσμο ποτέ. Κι αλήθεια, χρόνια τώρα, η Ρουκάλαινα δεν ξεμύτιζε από το σπίτι της, ούτε για να πάει στην εκκλησιά. Και στο παράθυρο ακόμα σπάνια πρόβαινε. Η Δαγατορίνα δεν της έλεγε ούτε καλημέρα. Δηλαδή, αυτή δε θα την ένοιαζε, γιατί' ήταν καλή γυναίκα και με την ίδια καλοσύνη φερνόταν και στον αμαρτωλό και στον δίκαιο: Φαίνεται όμως πως η Ρουκάλαινα την ντρεπόταν σα «γραμματισμένη» περισσότερο από κάθε άλλη γειτόνισσα. Κι αν πρόβαινε μια στιγμή στο παράθυρο, μόλις έπαιρνε το μάτι της τη Δαγατορίνα, ξανάμπαινε μέσα σα ζεματισμένη.

Έλεγαν πως τον παλιό καιρό, οι Ρουκάληδες-Φαραοί, χωρίς να είναι κι άρχοντες, ούτε από τα πρώτα σπίτια, ούτε από τα δεύτερα, είχαν τον τρόπο τους και πολύ ανώτερη θέση απ' τη σημερινή. Το μαρτυρούσε το μεγάλο εκείνο παλιόσπιτο, που στον καιρό του θα έμοιαζε με παλατάκι: το επικύρωνε ακόμα κι ένας παλιός θρύλος, πως, κάποτε, κάποιος Ρουκάλης –ο πάππος ίσως του Αντώνη–, υποψήφιος να γίνει ευγενής, να φορέσει περούκα, να γραφτεί στο Λίμπρο Ντόρο και να μπει στο Συμβούλιο των Ευγενών που διοικούσε τον τόπο τον καιρό της

Βενετοκρατίας, έχασε την εκλογή για μία ψήφο· κι αυτό του 'κανε τόση εντύπωση, που την ίδια νύχτα κρεμάστηκε από τον πολυέλαιο της σάλας του.

«Περασμένα μεγαλεία και διηγώντας τα να κλαις!» έλεγε συχνά ο Δαγάτορας, όταν μιλούσαν για τους αντικρινούς. Κι ο Σταθάκης ο Δαγάτορας σήμερα, μ' όλο του το δίκιο, μπορούσε να λογαριάζεσαι για μεγαλύτερος. Το εμπόριό του –ξυλεία, μυλόπετρες και τουφέκια του κυνηγιού– που το 'κανε με τον αδερφό του τον Διονυσάκη, πήγαινε λαμπρά. Είχε πάρει ξένη γυναίκα, Συριανή, μ' ανατροφή, με μυαλό και με προικούλα. Οι κυρίες του τόπου την είχαν σε υπόληψη και συχνά το Δαγατορείκο, γι' αγάπη της κυρίας Βιργινίας, δεχόταν βίζιτες απ' τα καλύτερα σπίτια. Μεγάλη, απέραντη διαφορά απ' τη Ρουκάλαινα ως τη Δαγατορίνα!...

Ένα μόνο παιδί γεννήθηκε απ' αυτόν τον γάμο: ο Παναγιώτης, που χαϊδευτικά τον έλεγαν Πώπο. Ευτυχημένο, αλήθεια, παιδί, μονάκριβο, με δυο πατέρες, γιατί κι ο Διονυσάκης ο Δαγάτορας, ο μπάρμπας του, που είχε μείνει ανύπαντρος και καθόταν με τον Σταθάκη, δεύτερος πατέρας του ήταν. Διπλό πάντα το χαρτζιλίκι του καλού σου Πώπου, διπλές οι φορεσιές του, διπλά τα δώρα του, διπλά τα χάρδια του, διπλά όλα. Ο μπάρμπας μάλιστα είχε και χρηματάκια στην μπάντα –πόσα; δεν ήξερε κανείς, μα έλεγαν πολλά– και το σπίτι με τ' όμορφο περβολάκι εκείνος το είχε χτίσει δυο χρόνια πριν παντρευτεί ο αδερφός του, στον ίδιο τόπο του πατρικού χαμόσπιτου – μοναχής κληρονομιάς του μακαρίτη Παναγή Δαγάτορα, που ήταν καλός τσαγκάρης και καλός νοικοκύρης.

Για όλ' αυτά, είπαμε, ο Πώπος, για πολύν καιρό, δεν είχε συλλογιστεί να κοιτάξει την Κλεμεντίνα. Μα και γι' άλλο ακόμα: Είχε αρκετά μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του, του φαινόταν πως ξεχώριζε κι απ' τους νέους των καλύτερων σπιτιών, επίστευε πως θα γινόταν μεγάλος άνθρωπος. Πώς; Με το μυαλό του και με τη σπουδή. Τι; Δεν ήξερε ακόμα κι ο ίδιος. Πάντα μια μέρα θ' ακουγόταν· μα σαν επιστήμονας,

σαν καλλιτέχνης, σα συγγραφέας, σαν πολιτικός, αδιάφορο. Μόνο έμπορος σαν τους «πατέρες» του δε θα γινόταν. Ούτε εκείνος ήθελε να τ' ακούσει, μα ούτε αυτοί, που δεν έβλεπαν την ώρα να τελειώσει το Γυμνάσιο, για να τον στείλουν στην Αθήνα.

Η αυτοπεποίθηση του Πώπου μόνο σήμερα κλονίστηκε λιγάκι. Τα παράξενα λόγια του Αντώνη κι ο τρόπος της Κλεμεντίνας, ακόμα πιο παράξενος – ακούς να πετάξει το γράμμα του σ' ένα συρτάρι ξεκλείδωτο, αντί να το κρύψει στον κόρφο της!– του προξένησαν απογοήτευση. Φανταζόταν πως έφτανε να κουνήσει το δαχτυλάκι του, για να πέσει στα πόδια του η Ρουκαλοπούλα· και τώρα, να της γράφει τέτοιο γράμμα και να κινδυνεύει να μείνει χωρίς απάντηση!...

Μα τι συνέβαινε λοιπόν; Ο Πώπος ήταν πολύ φαντασμένος; Ή οι Ρουκαλαίοι παραμεγαλοπιάνουνταν, επειδή είχαν πλούσιους συγγενείς στη Ρωσία; Μπορεί και τα δυο... Ή μήπως η Κλεμεντίνα ήταν ερωτευμένη με άλλον; Όχι, δεν ακούστηκε τέτοιο πράγμα στη γειτονιά. Μη δεν της άρεσε, σαν άντρας, ο Πώπος; Ούτε αυτό! Αλλιώς πώς, ως χτες, θα του 'λεγε τόσα με τα μάτια; Εκτός πια αν είχε παραξηγήσει, εκτός πια αν η Κλεμεντίνα είχε το αδιόρθωτο ελάττωμα να μιλεί μ' ερωτικά μάτια σε όλους, ή αν αυτόν τον κοίταζε ξεχωριστά –αθώα όμως–, σαν αγαπημένο φίλο του αδερφού της...

Ως το βράδυ, δεν την είδε καθόλου. Μόνο το πιάνο της άκουγε και τη φωνή της από μέσα. Μα και το πιάνο κι η φωνή τού φάνηκαν σήμερ' αλλιώς... Ο ρυθμός άξαφνα των κομματιών, που έπαιξε το δειλινό η Κλεμεντίνα, ήταν πολύ γοργότερος απ' τον κανονικό κι η ομιλία της αντήχησε δυο-τρεις φορές σε τόνο οξύτερο απ' το συνηθισμένο...

Ήταν συμπτώματα και τα δυο που φανέρωναν κάποια νευρική, κάποια συγκίνηση, κάποια ταραχή... Μα δεν έφτασαν βέβαια να παρηγορήσουν και να ησυχάσουν τον Πώπο... Κοιμήθηκε με την απογοήτευσή του και με τις αμφιβολίες του. Εί-

δε πολύ άσχημα όνειρα, με την Κλεμεντίνα σοβαρή κι αγριεμένη. Και μόνο το πρωί που ξύπνησε κι είδε τον ήλιο μιας μέρας λαμπρότερης κι από τη χτεσινή, πήρε πάλι ελπίδα. «Θα μου απαντήσει!» είπε.

Του κάκου! Η Αννέτα, που είχ' εντολή να πάρει και την απάντηση της Κλεμεντίνας, του έγνεψε από μακριά δυο-τρεις φορές: «Όχι, τίποτα!»

Ο Αντώνης, στο σχολειό, δεν του 'πε λέξη για τα χτεσινά. Και ούτε μια φορά, από τόσες που πέρασε κάτω απ' τα παράθυρά της, η Κλεμεντίνα δε βγήκε να τον ιδεί.

Το δειλινό ο Πώπος είχε ζάλη, πονοκέφαλο. Κι όταν ο Αντώνης τού φώναξε από τον δρόμο να κατεβεί για να πάνε λίγο ως τη Στράτα Μαρίνα, ο Πώπος βγήκε στο παράθυρο και του αποκρίθηκε δυνατά:

«Δεν μπορώ, καημένη, είμαι αδιάθετος».

«Ξέρω τι έχεις... μ' άμα σε χτυπήσει ο αέρας της θάλασσας, θα σου περάσει. Έλα, πάμε».

«Δεν μπορώ...»

«Καλά, πάω μονάχος μου».

Κι ο Αντώνης ξεκίνησε. Ο Πώπος στάθηκε ακόμα στο παράθυρο, να τον βλέπει πιασώπλατα. Και τότε συνέβηκε κάτι που δεν το περίμενε πια: σ' ένα παράθυρο του Ρουκαλείικου βγήκε η Κλεμεντίνα και, πριν την καταλάβει, πριν γυρίσει προς το μέρος της, τον ρώτησε μ' ανησυχία:

«Αλήθεια;...»

Γύρισε μ' έναν παλμό, την κοίταξε μ' εκστατικό χαμόγελο και την καλησπέρισε.

«Καλησπέρα... Μα... αλήθεια είσαι άρρωστος;»

«Όχι. Έτσι του το 'πα, γιατί έχω να διαβάσω».

Η Κλεμεντίνα μεταμορφώθηκε. Το ανήσυχο πρόσωπό της έλαμψε από χαρά.

«Καλά το κατάλαβα!» φώναξε. «Γιατί ξέρω πως εσύ δια-

βάξεις... Ο Αντώνης μόνο δεν αφήνει τον περίπατό του για τα μαθήματα».

«Τι ανάγκη έχει! Είναι έξυπνος και τα παίρνει με την πρώτη...»

«Ναι! Γι' αυτό βλέπει και παθαίνει να προβιβαστεί μ' ένα καλώς!»

Καθώς μιλούσαν έτσι, δυνατά για τον κόσμο, ο Πώπος τής έγνεφε κιόλα για το γράμμα του.

Άξαφνα, εκείνη έκκοψε την ομιλία της και, με κάποια έκπληξη, ρώτησε σιγά:

«Τι;...»

Ο Πώπος τής έγνεφε καθαρότερα.

«Α!» έκαμε η Κλεμεντίνα.

Και γέλασε σα να της είχε θυμίσει κάτι αστείο. Μα σε λίγο του 'γνεφε κι αυτή, δείχνοντας προς τα κάτω, την πόρτα του σπιτιού της.

«Τώρα;» ρώτησε ο Πώπος.

«Ναι... σε πέντε λεπτά», του αποκρίθηκε.

Και μπήκε.

Ο Πώπος έβγαλε το ρολόι του, περίμενε να γίνουν τα πέντε λεπτά κι έπειτα πήρε το καπέλο του και βγήκε στον δρόμο. Του είχαν περάσει κι η ζάλη κι ο πονοκέφαλος κι όλα. Πετούσε με τα πουλιά.

Πήρε τον αντικρινό του κάθετο δρόμο, σα να 'θελε, μετανωμένος, να πάει να βρει τον Αντώνη στη Στράτα Μαρίνα και, περνώντας απ' την πόρτα του Ρουκαλείκου, έριξε μέσα μί' αδιάφορη τάχα ματιά.

Κι είδε, σα φως, την Κλεμεντίνα που είχε κατεβεί και τον περίμενε κει, μέσα σ' ένα σύθαμπο, κρατώντας μισόγυρτο το πορτόφυλλο. Του 'γνεφε και του φιθύρισε:

«Έλα δω!»

Κοίταξε γύρω του –αν και δεν ήταν η πρώτη φορά που θ' ανέβαινε τα χαλασμένα εκείνα σκαλάκια, μα δεν ήθελε να τον ιδούν να μπαίνει σε ώρα που έλειπε ο Αντώνης– και τρύ-

πωσε. Η Κλεμεντίνα έκλεισε αμέσως την πόρτα και βρέθηκαν οι δυο τους στη μεγάλη εκείνη μπασιά, πλακοστρωμένη μια φορά –γιατί σήμερα οι περισσότερες πλάκες ήταν ραγισμένες, σπασμένες και κουτσουρεμένες–, απ’ όπου άρχιζε μια πέτρινη σκάλα –αυτή σε κάπως καλύτερη κατάσταση από τα εξωτερικά σκαλάκια– και τελείωνε σε μια πόρτα σκούρα, θολωτή, κλειστή τη στιγμή εκείνη, με δυο χερούλια χάλκινα σε σχήμα αχιβάδας.

Ο αντίλαλος κει μέσα δυνάμωνε και τον φίθυρο· κι ο αέρας, σαν υγρός, μύριζε μούχλα, σπιρτάδα και ξινίλα μαζί, ίσως απ’ τα κρασιά και τα στάρια που ήταν αποθηκιασμένα στο κατώι. Φως δεν έμπαινε παρά λιγοστό απ’ τον φεγγίτη με τ’ αραχνιασμένο τζάμι, απάνω απ’ την ξώπορτα. Για τον Πώπο όμως τα μάτια της Κλεμεντίνας φεγγοβολούσαν κι έφτανε η νεανική της παρουσία, ολόδροση, πασίχαρη, για να ξαναανιώνει και να φαιδρώνει τη στυγνή μπασιά του παλιόσπιτου.

Ένας πάγκος με ψηλή ράχη, από σαρακοφαγωμένο καρυδόξυλο –το μόνο έπιπλο–, ακουμπούσε σ’ έναν καταξεφτισμένο τοίχο.

«Κάτσε!» είπε η Κλεμεντίνα, δείχνοντας του Πώπου τη μιαν άκρη και πλησιάζοντας αυτή στην άλλη.

Την ακολούθησε δισταχτικά:

«Μα...»

«Έγνοια σου», τον ησύχασε, «ο πατέρας μου κι ο Αντώνης λείπουν, η μητέρα μου δε με κατάλαβε που κατέβηκα κι η θεία Ευγενία... δεν τη γνοιάζει».

«Κι αν σε φωνάξει τώρα η μητέρα σου;»

«Τρέχω εγώ και συ φεύγεις».

«Κι αν έρθει κανένας απ’ όξω;»

«Δεν ανοίγω, αν δεν κρυφτείς πίσω από τη σκάλα».

«Καλά!» χαμογέλασε ο Πώπος κι εκάθισε.

Εκείνη στάθηκε κοντά του ορθή, λιγάκι γυρτή, με το ’να γόνατο λυγισμένο στο κάθισμα και με το ’να χέρι στηριγμένο στη ράχη του πάγκου.

«Το διάβασες λοιπόν;» τη ρώτησε αμέσως.

«Ναι, ναι», του αποκρίθηκε, «μα το κακό είναι που το διάβασαν κι άλλοι!... Το βρήκε ο Αντώνης...»

«Μου το 'πε... Το είδε, λέει, στο συρτάρι σου, το διάβασε και τ' άφησε κει».

«Μπα! Καλέ, το πήρε για να σου το δώσει!... Δε σου το 'δωσε;»

«Α, έτσι;» έκαμε ο Πώπος χωρίς ν' απορήσει και πολύ. «Το πήρε για να μου το δώσει; Και το 'χει αυτός;... Όχι, δε μου το 'δωσε... Με βεβαίωσε μόνο πως δε θα μου απαντήσεις... Εσύ όμως θα μου απαντήσεις... αλήθεια;»

«Να σου γράψω;... Α, όχι! Δε γράφω εγώ ποτέ. Έπειτα το βρίσκω περιττό...»

«Ναι, βέβαια... όταν μπορείς να μου απαντήσεις με το στόμα...»

«Δεν εννοούσα αυτό», τον έκοψε η Κλεμεντίνα.

«Αλλά τι;»

«Αυτό το πράμα δεν μπορεί να γίνει...»

«Ποιο;»

«Αυτό... μεταξύ μας».

«Γιατί;»

«Γιατί δεν το θέλει κανένας. Ούτε αδερφός μου, ούτε γονείς μου, ούτε θεία μου... Μου 'φαγαν τ' αυτιά από χτες να μου λένε τούτο κι εκείνο».

«Εναντίο μου;...»

«Φυσικά!...»

«Κι ο Αντώνης;»

«Περισσότερο απ' όλους!»

«Περίεργο!»

«Κι εγώ αυτό είπα... Πολύ περίεργο μάλιστα».

«Μα τι σου λένε;...»

«Πως εσύ δεν είσαι για μένα· τι άλλο να μου πουν».

«Και πού το στηρίζουν; Πες μου την αλήθεια... Θέλω να ξέρω...»

«Μήπως ξέρω εγώ;... Βρίσκουν πως οι οικογένειές μας... δεν μπορεί να συγγενέψουν».

«Α, κατάλαβα! Ιδέες... το Λίμπρο Ντόρο... Μου φαίνεται όμως πως οι Ρουκαλαίοι δεν είναι γραμμένοι...»

«Όχι, όχι, δεν πιστεύω γι' αυτό. Καθώς κατάλαβα εγώ, από τα λόγια προπάντων του πατέρα μου... είναι κάτι άλλο, πιο σπουδαίο γι' αυτούς».

«Μα τι;...»

Η Κλεμεντίνα δυσκολεύτηκε, άλλαξε δυο-τρεις στάσεις, επιτέλους κάθισε δίπλα του και του είπε:

«Φαίνεται... πως ονειρεύονται... κανέναν πιο πλούσιο...»

«Από μένα;» φώναξε χωρίς να το θέλει ο Πώπος.

Η Κλεμεντίνα σήκωσε τους ώμους.

«Κι από σένα», ψιθύρισε. «Γι' αυτό σου είπα πως μου φάνηκε περίεργο... Εμείς σήμερα είμαστε φτωχοί, ω δεν το κρύβουμε!... Σεις έχετε τον τρόπο σας, και πολύ καλά μάλιστα. Κι όμως, ο πατέρας μου μιλεί για σόγια».

«Τι σόγια;» έκαμε ο Πώπος.

Και του 'ρθε να γελάσει.

«Δεν ξέρω καλά», αποκρίθηκε η Κλεμεντίνα σοβαρή. «Στοχάζομαι όμως πως θέλουν να πουν για τους συγγενείς...»

«Ποιους συγγενείς; Αυτούς που 'χετε στη Ρωσία;»

«Όχι, αυτούς που 'χουμε εδώ. Ξέρεις, όλοι μας οι συγγενείς εδώ είναι πλούσιοι... Μαρκέτηδες, Καρότσηδες, Λαζαίοι... Αλήθεια, τα 'χουμε τώρα χαλασμένα... ίσως αυτοί μας περιφρονούν που είμαστε φτωχοί...»

Εγώ ξέρω γιατί σας περιφρονούν! συλλογίστηκε εδώ ο Πώπος, θυμούμενος τη διαγωγή της Ρουκάλαινας. Μα δεν είπε τίποτα, κι η Κλεμεντίνα εξακολούθησε:

«Ο πατέρας όμως λέει πως το αίμα νερό δε γίνεται κι ελπίζει πως αύριο-μεθαύριο, που θα πλουτίσουμε πάλι, όλοι θα πέσουνε στα πόδια μας».

Του Πώπου τού 'ρθε πάλι να ρωτήσει: «Και γιατί θα πλου-

τίσετε αύριο-μεθαύριο;» Του φάνηκε όμως σαν κωμικό, σχεδόν άπρεπο, και το κατάπιε.

«Ενώ οι συγγενείς οι δικοί σας», εξακολούθησε η Κλεμεντίνα, «είναι όλοι μικροί άνθρωποι... φτωχοί... Ψέματα;... Γι' αυτό ο πατέρας μου λέει τα σόγια. Όχι για το Λίμπρο Ντόρο...»

«Ναι, αλήθεια», ομολόγησε ο Πώπος, που στο κεφάλι του οι ιδέες άρχισαν τώρα να χτυπιούνται, «δεν έχω πλούσιους συγγενείς εκτός από τον μπαρμπα-Διονυσάκη. Μα τι σημαίνει; Δεν περιμένω από συγγενείς εγώ, ούτε κείνοι περιμένουν από μένα. Ή τους έχω ή δεν τους έχω, το ίδιο είναι!»

«Ε, να! Ο πατέρας μου νομίζει πως δεν είναι. Και φτάνει στο σημείο να λέει πως θα προτιμούσε να με φιλήσει νεκρή, παρά νύφη του Δαγάτορα. Φαντάσου!»

«Κι ο Αντώνης;»

«Το ίδιο κι ο Αντώνης».

«Μα μεις μιλήσαμε!... Και μου υποσχέθηκε πως αν μου απατηθήσεις... αν μ' αγαπάς...»

«Έτσι σου το 'πε... Είναι πονηρός... Επειδή, δηλαδή, ήταν βέβαιος πως δε θα σου απαντούσα... Μην του πεις όμως τίποτα, σε παρακαλώ... Δεν τον φοβάμαι, μα δε θέλω. Εγώ σου τα είπα, για να τα ξέρεις».

Η ατμόσφαιρα, ολόγυρα στον Πώπο, πυκνωνόταν παράξενη, αλλόκοτη, φανταστική. Κι ήταν τόσο σκοτεινή τώρα, ώστε ούτε τα μάτια της Κλεμεντίνας δεν την εφώτιζαν. Γιατί το σκοτάδι αυτό ήταν μέσα στον νου του. Δεν ήξερε τι να σκεφτεί, τι να πει, τι να κάμει. Κι ενώ είχε μπροστά του την Κλεμεντίνα, δεν έβλεπε παρά το πρόσωπο του Αντώνη, όπως τον κοίταζε και γελούσε στον χτεσινό τους περίπατο...

Χαμήλωσε τα μάτια στις ραγισμένες πλάκες κι έμεινε κάμποσες στιγμές σιωπηλός. Επιτέλους μίλησε.

«Καλά... Και συ τι λες για όλ' αυτά;»

Η Κλεμεντίνα σήκωσε πάλι τους ώμους.

«Τι να σου πω; Μπορεί να γίνει αυτό, αν δεν το θέλουν οι δικοί μου;...»

«Μπορεί!... Αν εσύ μ' αγαπάς... Μ' αγαπάς εσύ;»

«Δεν ξέρω...»

«Α! Πώς μπορεί να μην ξέρεις;...»

«Μα σε βεβαιώ, σου ορκίζομαι! Μια συμπάθεια, δε λέω, πάντα υπάρχει... Μα μ' αυτά που μου φάλλουν όλοι τους από χτες, με σκότισαν τόσο, μ' εσάστισαν... Μα έστω και να σ' αγαπούσα. Τι ωφελεί;»

Άξαφνα ο Πώπος πετάχτηκε ορθός.

Ίσως τα μάτια της Κλεμεντίνας, καθώς τον κοίταξαν με τα τελευταία λόγια, να του μίλησαν πάλι ερωτικότερα από το στόμα της – κι αυτό θα ήταν γιατί η σκοτεινή μπασία ξαναφωτίστηκε. Μα περισσότερο θα 'ταν μια καινούργια σκέψη που του ήρθε άξαφνα και του ξύπνησε όλη την αυτοπεποίθησή και την περηφάνια.

«Καλά!» της είπε. «Κι αν, ύστερα από τέσσερα-πέντε χρόνια, έβλεπες όλους τους δικούς σου, όχι μόνο να το θέλουν, παρά να παρακαλούν γονατιστοί;»

«Και μόνο να το 'θελαν, θα μου έφτανε!» αποκρίθηκε σταθερά η Κλεμεντίνα.

«Θα με περιμένεις λοιπόν τέσσερα-πέντε χρόνια...»

«Και δέκα! Και είκοσι! Όσα θέλεις!...»

«Κι αν γίνει ανάγκη να λείψω, να πάω μακριά;...»

«Θα σε περιμένω όπου κι αν είσαι!»

«Κι αν θελήσουν να σου δώσουν άλλον;...»

«Δε θα μ' αναγκάσουν ποτέ!»

«Έχω τον λόγο σου, Κλεμεντίνα;»

«Ναι!»

«Το χέρι σου...»

Αλλά τη στιγμή ακριβώς που του έτεινε ολοπρόθυμα το χεράκι της, χτύπησε απ' έξω ο σιδερένιος μπατταδούρος* της πόρτας. Δεν πρόφτασε ο Πώπος ούτε να τ' αγγίξει, γιατί η Κλεμεντίνα έφυγε από κοντά του με πνιγμένες φωνές:

* Μπα(τ)ταδούρος: ρόπτρο.

«Ο πατέρας μου!... Γνωρίζω τον χτύπο του... Κρούφου πίσω από τη σκάλα!... Γλήγορα!... Θ' ανοίξω!...»

Ο Πώπος έτρεξε στη σκάλα να κρυφτεί κι η Κλεμεντίνα στην ξώπορτα ν' ανοίξει.

Άνοιξε κι η απάνω πόρτα κι επρόβαλε μια στιγμή το λευκό κεφάλι της γριάς «Φαραΐνας», που κοίταξε κάτω με κάποιαν ανησυχία κι εφώναξε:

«Κλεμεντίνα!... Άνοιξε του πατέρα σου!...»

Ο μπατταδούρος ξαναχτύπησε.

«Τώρα!... Τώρα!...»

Το βαρύ πορτόφυλλο άνοιξε και μπήκε ο γέρος με το ψαλιδισμένο μουστάκι.

«Γιατί κατέβηκες;» ρώτησε. «Δεν ανοίγει η πόρτα από πάνω;»

«Τράβηξα μα δεν άνοιξε», αποκρίθηκε η Κλεμεντίνα. «Κάπου θα πιάνει το σκοινί».

«Χμ! Χμ !... Το χαλάσατε πάλι!... Κοσμοχαλαστήδες!»

Ο Πώπος, απ' τον κρυφώνα του, τ' άκουγε όλα: Το συρτό βήμα του γέρου στις πλάκες και στα σκαλιά, το κουρασμένο αγκομαχητό του, τον βήχα του μια στιγμή, έπειτα το αλαφρό βήμα της Κλεμεντίνας που τον ακολουθούσε, και τέλος, αφού μπήκε πια εκείνος, την πνιχτή της φωνή που του σφύριζε:

«Φεύγα τώρα! Φεύγα!...»

Πετάχτηκε και, σιγά σαν τον κλέφτη, πήγε στην ξώπορτα, που η Κλεμεντίνα την είχε ψευτοκλείσει.

Αλλά πριν βγει έξω, σα να αιστάνθηκε τον ίσκιο της, γύρισε το κεφάλι του προς τη θολωτή πόρτα και την είδε κει πάνω στο κατώφλι, ανήσυχη, μετέωρη, μια να προσέχει κατά μέσα στο σπίτι, που ο γέρος θα προχωρούσε στον διάδρομο, μια να κοιτάζει κάτω, για να ιδεί τον Πώπο να φεύγει και να ησυχάσει.

«Σιγά!...» του ψιθύρισε. «Μη βροντήξει η πόρτα!...»

Ο Πώπος είχε πιάσει το πορτόφυλλο.

«Μα δε μου έδωσες τον λόγο σου», της είπε.

«Σου τον έδωσα!» του αποκρίθηκε με ανυπομονησία, δαγκάνοντας το δάχτυλό της και γνέφοντάς του να φύγει, να φύγει.

«Θα μ' αγαπάς πάντα;» ξαναρώτησε, ανοίγοντας.

Του αποκρίθηκε σα θυμωμένη:

«Μα σου είπα!... Πήγαινε!»

«Μα θα με περιμένεις;...»

«Ουφ!... Μα τον νου σου!... Θα βροντήξει!...»

Η Κλεμεντίνα μπήκε πια στο σπίτι. Κι ο Πώπος πετάχτηκε στον δρόμο σα μεθυσμένος.

Μή γελασθῆ κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας μας
νὰ πῆ: «Εἶνε **μυθιστόρημα**. Ἐγὼ δὲν διαβάζω
μυθιστορήματα. Δὲν θὰ τὸ διαβάσω».

Οἱ ΠΛΟΥΣΙΟΙ ΚΑΙ ΦΤΩΧΟΙ εἶνε μιά
πρωτοτυπωτάτη **κοινωνικὴ** μελέτη, ποῦ κάθε
ἄνθρωπος μορφωμένος, ἐνδιαφερόμενος γιὰ
κοινωνικὰ ζητήματα, θὰ **σκεφθῆ** πολλὰ ἂν
τὴν διαβάσῃ. Ἀλλὰ μὴ γελασθῆ καὶ κανεῖς
νὰ πῆ: «Εἶνε κοινωνικὴ μελέτη. Ἐγὼ θέλω
μυθιστόρημα νὰ διασκεδάσω. Δὲν θὰ τὸ
διαβάσω». Οἱ ΠΛΟΥΣΙΟΙ ΚΑΙ ΦΤΩΧΟΙ εἶνε
τέλειο μυθιστόρημα, ἀπὸ τὰ **τερπνότερα**,
τὰ **διασκεδαστικώτερα** καὶ τὰ
συγκινητικώτερα, ποῦ ἐδιαβάσατε ποτέ.

[Αναγγελία τῆς δημοσίευσης στὴν εφημ. Ἔθνος, φ. 27 Δεκεμβρίου 1918.]

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΝΙΚΟΣ ΒΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ – ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 27746